

# slovenský národopis

3 | 24

VEDA, VYDAVATELSTVO  
SLOVENSKEJ  
AKADÉMIE VIED, 1976



V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

[www.ebsco.com](http://www.ebsco.com)  
[www.cejsh.icm.edu.pl](http://www.cejsh.icm.edu.pl)  
[www.cceol.de](http://www.cceol.de)  
[www.mla.org](http://www.mla.org)  
[www.ulrichsweb.com](http://www.ulrichsweb.com)  
[www.willingspress.com](http://www.willingspress.com)

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)  
European Reference Index for the Humanities (ERIH): [www.esf.org](http://www.esf.org)

## OBSAH

Aktuálne otázky folkloristiky v ČSSR . . . . .	333
<b>Milan Leščák: Teoretické problémy súčasnej slovenskej folkloristiky . . . . .</b>	<b>337</b>
Bohuslav Beneš: K typológii ľudového vyprávění . . . . .	347
Josef Tomeš: Folklorní žánry v obyčejové tradici . . . . .	357
Dagmar Klímová: Zkušenosti se studiem dělnického folklóru městského typu	369
Marta Šrámková: Proměny a současný stav lidového vyprávění . . . . .	379
Karel Horálek: Slovenský folklór a světová literatúra . . . . .	389
Oldřich Sirovátka: Populární literatura, masová literatura, paraliteratura z folkloristické perspektivy . . . . .	397
Peter Liba: Folklor a populárna literatúra	405
<b>Viera Gašparíková: Súčasná cesta humoristických rozprávání . . . . .</b>	<b>413</b>
Libuše Volbrachtová: K problematice monografické a tématické práce při studiu folklóru súčasnosti . . . . .	422
<b>Eva Orsáryová: Príspevok k systémovému skúmaniu piesňového repertoáru . . . . .</b>	<b>427</b>
<b>Zora Vanovičová: Hromadné oznamovanie a ústna prozaická slovesnosť v súčasnosti . . . . .</b>	<b>433</b>
Mária Dzubáková: Začiatky teoretického záujmu o ľudovú rozprávku . . . . .	437
<b>Daniel Luther: K problému archivácie a katalogizácie slovenského ľudového divadla . . . . .</b>	<b>442</b>
Rodina a manželstvo	
Soňa Švecová: Právomoc hlavy rodiny v roľníckej rodine na Slovensku . . . . .	446
Maria Biernacka: Dedínská rodina v oblasti Bieszczadov (Poľsko) . . . . .	458
Josef Kandert: Skutečný a ideální obraz rodiny v jedné horehronské vesnici	464
Pavel Popelka: Sezónnosť uzavírání manželství, její vývojové tendence a příčiny	472
<b>Peter Salner: Faktor ekonomickej zainteresovanosti v súčasnej svadbe . . . . .</b>	<b>481</b>
Zita Škovierová: Podiely rodiny a príbuzenstva na vzájomnej výpomoci pri stavaní rodinných domov v okrese Nové Zámky . . . . .	468
ROZHLEDY	
K jubileu Eleny Prandovej (Milan Leščák) . . . . .	494
Výstava keramiky v SNM na Bratislavskom hrade (Ester Plicková) . . . . .	495
RECENZIE A REFERÁTY	

## СОДЕРЖАНИЕ

Актуальные вопросы фольклористики в ЧССР . . . . .	333
<b>Милан Лешчак: Теоретические проблемы современной словацкой фольклористики . . . . .</b>	<b>337</b>
Богуслав Бенеш: О типологии народного рассказывания . . . . .	347
Йозеф Томен: Фольклорные жанры в традиции обычаев . . . . .	357
Догмар Климова: Из опыта по изучению рабочего городского фольклора . . . . .	369
Марта Шрамкова: Изменения и современное состояние народного рассказывания	379
Карел Горалек: Словацкий фольклор и мировая литература . . . . .	389
Олдржих Сироватка: Популярная литература, массовая литература, паралитература — с точки зрения фольклористической перспективы . . . . .	397
Петер Либа: Фольклор и популярная литература . . . . .	405
Вера Гашпарикова: Современное направление юмористических рассказываний	413
Либуше Волбрахтова: К проблеме монографической и тематической работы при изучении фольклора в настоящее время . . . . .	422
<b>Ева Орсарюова: К вопросу системного изучения песенного репертуара . . . . .</b>	<b>427</b>
<b>Зора Бановичова: Массовое оповещение и устная прозаическая словесность в настоящее время . . . . .</b>	<b>433</b>
Мария Дзубакова: Начало теоретического интереса к народной сказке . . . . .	437
Даниел Лутер: К проблеме архивов и каталогизации словацкого народного театра	442
Семья и супружество:	
Соња Швецова: Власть главы семьи в крестьянской семье в Словакии . . . . .	446
Мария Биернацкая: Сельская семья в области Бещад (Польша) . . . . .	458
Йозеф Кандерт: Действительная и идеальная картина семьи в горегронском селе . . . . .	464
Павел Попелка: Сезонность заключения браков, тенденции ее развития и причины	472
Петер Салнер: Фактор экономической заинтересованности в современной свадьбе . . . . .	481

Na 1. strane obálky: Prevážanie výbavy nevesty v Heľpe, okr. B. Bystrica. Farebná snímka P. Styk, polovica 20. stor.

Auf der Vorderseite des Umschlages: Überführen der Ausstattung der Braut im Heľpa, Bezirk Banská Bystrica. Die Hälfte des 20. Jahrhunderts

## K PROBLÉMU ARCHIVÁCIE A KATALOGIZÁCIE SLOVENSKÉHO LUDOVÉHO DIVADLA

DANIEL LUTHER  
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Archivácia dostupných materiálov patrí k základným úlohám každej vednej disciplíny. Požadavka archivovať a v katalógu vedecky zosystemizovať hry slovenského ľudového divadla sa ukazuje o to naliehavejšie, že v doterajšej odbornej literatúre sa tejto téme venovalo dosť málo priestoru, pričom sa autori zaoberali viac vymenovaním jednotlivých druhov ľudového divadla ako ich spracovaním a takmer neexistuje práca, ktorá by spracovávala slovenský materiál v hlbších súvislostiach. Dosť veľkou prekážkou v tom bolo práve to, že varianty hier ľudového divadla neboli sústredené do jedného celku, aby sa mohli analyzovať a vzájomne porovnávať.

Ako pri každom folklórnom žánre aj pri archivácii a katalogizácii hier ľudového divadla musíme vychádzať z teoretického rozpracovania základných problémov tohto žánru. Ide predovšetkým o určenie rozsahu ľudového divadla, teda čo všetko považujeme za prejav ľudového divadla, kde sú styčné oblasti s inými folklórnymi žánrami, čo tvorí hranicu medzi ľudovým divadlom a obradom ap., a potom o určenie klasifikačného systému, ktorý prihliada k podobnosti alebo rozdielnosti jednotlivých divadelných druhov. Pri riešení týchto otázok sa vynárajú určité ťažkosti, vyplývajúce z úzkeho súvisu ľudového divadla s ostatnými zložkami folklóru, najmä s tými, ktoré sú vyjadrené nejakou divadelnou formou. Veď ľudové divadlo je dokonalým synkretickým útvarom, v ktorom sa krížia estetické a mimoestetické elementy, stretávajú sa folklórne prvky rôznej kvality, združujúce spevný, tanečný, slovný, dramatický a výtvarný prejav. Popri tom nachádzame v „nedivadelných“ folklórnych javoch množstvo divadelných symptómov, ktoré v niektorých prípadoch tak silne ovplyvňujú formálnu stránku daného javu, že je obťažné určiť, do kto-

rého žánru jav patrí. Príkladov sa tu núka viac, stačí spomenúť niektoré časti svadobného obradu, fašiangov alebo dožiniiek. Tak sa stáva, že množstvo dramatických foriem je začlenených predovšetkým do zvykoslovného materiálu, či už výročného alebo rodinného, a z druhej strany, že vo väčšine prác o ľudovom divadle sa autori prikláňajú k širšiemu vymedzeniu tohto žánru, zahrňujúc doňho i tie folklórne javy, ktoré obsahujú nejaký dramatický prvok. Takéto symptómy nachádzame v ľudovej piesni, rozprávke, tanci, v hrách detí a mládeže, v ľudovom náboženstve, vo zvykoslovnom cykle pastierskeho a roľníkeho roku a v javoch rodinného zvykoslovnia. Preto je dôležité určiť kritériá, podľa ktorých je možné vedecky presne posúdiť divadelnosť alebo nedi- vadelnosť folklórneho javu. Tieto kritériá, ako aj základnú klasifikáciu slovenského ľudového divadla prináša štúdia Martina Slivku *Divadlo vo folklóre* (Slov. národop., 22, 1974, s. 660—663). Keďže ide o premyslenú koncepciu, v ktorej sa jasne odlišujú obradné obchádzky a hry od vianočných hier, fašiangové zábavy od svadobných zábav, je Slivkovo určenie divadelnosti folklórneho javu a jeho geneticko-typologické rozdelenie hier slovenského ľudového divadla východiskom k ich archivácii a katalogizácii.

Do archívu ľudového divadla budú teda zaradené folklórne javy, v ktorých je možné analyzovať tieto fenomény divadelnosti:

1. premena ako základný divadelný znak,
2. herec — nositeľ divadelnej premeny,
3. dianie, teda realizácia hry v istom časovom úseku,
4. optický výraz, čiže realizácia hry v priestore,
5. publikum ako konzument divadelného predstavenia.

Za ľudovú drámu považujeme taký folklórny jav, ktorý spĺňa ešte ďalšiu podmienku, a to, že jej dianie je vyjadrené dramatickým dejom, obsahujúcim dialóg a majúcim fabulu i dramatickú kompozíciu.

Podľa týchto kritérií je možné určiť spomedzi folklórnych javov vyznačujúcich sa istým stupňom divadelnosti hry ľudového divadla a zaradiť ich do šiestich skupín:

#### 1. Obradné divadlo

- slávnosti magicko-vegetatívneho rázu: vynášanie Moreny, vynášanie Dedka, prinášanie letička, stávanie májov, rôzne rezíduá hier odklinajúcich zem, zabezpečujúcich úrodu, plodnosť, prosperitu a pod.;
- obchôdzky s apotropajnými predmetmi: so zelenou vetvičkou, brezou, oceľou, hadom a pod.;
- obradové hry s postavami: antropomorfnými (Bacchus, Urban, Pšoča, Kurina baba atď.), zoomorfnými (turoň, koza, medveď, chriapa), s fantastickými bytosťami (Lucka, vlkodlaci), s priamou účasťou zvierat alebo s ich napodobeniami (stínanie kohúta, zhadzovanie kozla atď.).

#### 2. Vianočné hry

Adam a Eva, obchôdzka s beľčovníkom, Hviezdosl, Traja králi, Herodes, rabín a sedliak, betlehemska hra.

#### 3. Scholárske obchôdzky

na Blažeja, Gregora, Tomáša, Mateja a Mikuláša.

#### 4. Martyrologické hry

hra o sv. Dorote.

#### 5. Žartovné interlúdiá

podkúvanie žien, holenie mužov atď. (súčasť najmä svadobnej zábavy).

6. Tvorivé činy, ktoré sa usilovali nadviazať na tradíciu a stali sa pololudovými, oscilujú medzi ľudovým a ochotníckym divadlom (napr. pašiové hry na Sihle).

To sú základné druhy slovenského ľudového divadla, ktoré budú archivované v Národopisnom ústave SAV.

Pramene, z ktorých sa budú čerpať texty jednotlivých hier, sú predovšetkým archívy rôznych inštitúcií, kde sa varianty hier nachádzajú buď v samostatných zápisoch, buď zväčša však vo zvykoslovných materiáloch. Ďalej sa budú prepisovať texty, ktoré už boli publikované v rôznych časopisoch, knihách, kalendároch ap. Najužitejšie by bolo získavať i nové varianty terénnymi výskumami, pretože doteraz preskúmané zápisy sa z divadelného hľadiska ukazujú veľmi neúplné, s nepresným, ale i s nijakým zaznamenaním

hereckej akcie, pohybu, prostredia, reakcií publika atď., teda chýbajú údaje, ktoré možno získať priamym pozorovaním hry v jej manifestnej podobe a len ťažko sa zachytávajú z výpovedí bývalých hercov alebo pamätníkov týchto predstavení.

Prvé archívne zápisy textov hier ľudového divadla sa už urobili; začali sme betlehetskými hrami. Prepisujú sa štvormo na jednotný formát, každý zápis má sprievodný list, do ktorého sa zaznamenávajú údaje o hre — o akú hru ide, z ktorej lokality a regiónu, kedy sa hrávala, odkiaľ sa text získal (prameň), spôsob zápisu, kto zapísal a kedy, informátori. Zápisy zaraďujeme do štyroch skupín:

- podľa lokalít,
- podľa oblastí,
- podľa katalogizačného zadelenia,
- prírastky archívneho fondu.

Vytvorenie katalógu ľudového divadla predpokladá vedecké spracovanie textov a vytvorenie určitého klasifikačného systému. Základné členenie zodpovedá geneticko-typologickému rozdeleniu, ktoré rozloží jednotlivé zápisy podľa druhov. Vnútorne členenie v rámci folklórneho druhu sa bude opierať o rozbor textov, čo nám okrem iného umožní odhaliť vzájomné regionálne vzťahy a určiť tak niektoré typy danej hry. Rozbor spôsobov hereckého stvárnenia postáv a mimojazykových tvorivých postupov v ľudovom divadle bude dosť obťažný, pretože (ako sa už uviedlo) chýba nám na to dostatok informácií zo samých zápisov.

Podľa predbežného porovnávania sujetov dosiaľ zozbieraných textov betlehetských hier sa ukazuje, že porovnávací analýza sa musí opierať o rozbor motívov v replikách konajúcich postáv, a nie o porovnávanie jednotlivých sekvencií; sekvencia vyjadruje širšiu sémantickú jednotku, ktorá obsahuje niekoľko logicky spojených motívov (R. Barthes). Napr. v betlehemskej hre je to úvodný spev pastierov a anjelov prológ alebo oferovanie betlehemcov. Totiž porovnaním sekvencií v rôznych variantoch zisťujeme, že tie sekvencie, ktoré majú vo výstavbe sujetu väčšie funkčné zaťaženie, sú si navzájom veľmi podobné a k istému uvoľneniu dochádza v sekvenciách menej funkčných. Podobne zaujímavé výsledky môže priniesť aj rozbor a porovnávanie komických situácií v betlehetských hrách, najmä tých, ktoré sú založené na opozícii: veselé—vážne, čo je dôležitý stavebný prvok v kompozícii hier ľudového divadla. To sú však už problémy ďalšej analytickej činnosti, ktorá je vlastne výsledkom archívacie a katalogizácie ľudového divadla.

### Резюме

Исходным пунктом при создании архивов и каталогизации пьес словацкого народного театра как новой задачи отделения фольклористики Этнографического института Словацкой академии наук является определение объема данного жанра. Физического института Словацкой академии наук является определение объема данного жанра. При решении данного вопроса возникают определенные трудности, вытекающие из тесной взаимосвязи народного театра как синкретического образования с остальными компонентами фольклора, особенно с теми, которые находят выражение в определенной театральной форме. Этим объясняется тот факт, что, с одной стороны, большое количество драматических форм включается прежде всего в материал годовых или семейных обычаев, а, с другой стороны, авторы большинства работ о словацком народном театре являются сторонниками более широкого понимания данного жанра, включая в него и те фольклорные явления, которые содержат какой-либо драматический элемент.

В связи с этим необходимо принять определенные критерии театральности как пособие для определения жанра, как это делает М. Сливка в своей работе «Театр в фольклоре». Поскольку речь идет об обдуманной концепции, то определение театральности фольклорного явления, и его генетико-типологическое разделение пьес словацкого народного театра являются исходным пунктом при их уложении в архив и каталогизации.

Предпосылкой для каталога является обработка текстов и составление определенной системы классификации. Основное разделение соответствует генетико-типологическому разделению М. Сливки, внутреннее разделение в пределах отдельных видов (например вифлемская пьеса и т. д.) будет основываться на разборе текстов. Здесь возникает широкая шкала проблем, отвечающая более высокой ступени работы с фольклорным материалом. Их решение и является собственно целью при создании архивов и каталогизации пьес народного театра.

## **DAS PROBLEM DER ARCHIVALISCHEN ERFASSUNG UND KATALOGISIERUNG DER SLOWAKISCHEN VOLKSTÜMLICHEN THEATERSTÜCKE**

### **Zusammenfassung**

Der erste Schritt zur Archivierung und Katalogisierung der slowakischen volkstümlichen Theaterspiele als einer neuen Aufgabe der Folkloristischen Abteilung des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Bratislava ist die Abgrenzung und Definition dieses Genres der slowakischen Volkskunst. Beim Lösen dieser Aufgabe tauchten gewisse Schwierigkeiten auf, die eine Folge der engen Verquickung des volkstümlichen Theaters als eines synkretischen Gebildes mit anderen Komponenten der Folklore sind, besonders mit solchen Gattungen, die sich in einer bestimmten theaterähnlichen Form äußern. So geschah es, daß viele dramatische Formen in das Jahres- und Familienbrauchtum eingereiht wurden, während auf der anderen Seite die Autoren in den meisten Arbeiten über das slowakische volkstümliche Theater zu einer freieren Auffassung dieses Genres neigen, indem sie dieser Kunstgattung auch solche Folklore-äußerungen zurechnen, die irgendein dramatisches Element enthalten. Es müssen daher zunächst bestimmte Kriterien für den Theatercharakter dieser Spiele festgesetzt werden, die als Hilfsmittel

zur Abgrenzung dieses Genres dienen sollen, wie dies M. Slivka in seiner Studie „Das Theater in der Folklore“ dargelegt hat. Da es sich bei dieser um eine wohldurchdachte Konzeption handelt, wurde Slivkas Definition der Theaterhaftigkeit einer Folkloreerscheinung und seine genetisch-typologische Einteilung der slowakischen volkstümlichen Theaterstücke zum Ausgangspunkt für ihre Archivierung und Katalogisierung gewählt.

Die Aufstellung eines Katalogs setzt voraus, daß die Texte bearbeitet und ein bestimmtes Klassifizierungssystem aufgestellt wurde. Die grundlegende Klassifikation entspricht der genetisch-typologischen Einteilung M. Slivkas; die innere Gliederung der Spiele im Rahmen der einzelnen Arten (z. B. der Krippenspiele) wird sich auf eine Textanalyse stützen. Hier taucht eine ganze Skala von Problemen auf, was der höheren Stufe unserer Arbeit mit dem Folklorematerial entspricht. Die Lösung dieser Probleme ist das eigentliche Ziel der archivalischen Erfassung und Katalogisierung der slowakischen volkstümlichen Theaterstücke.

## СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания 24, 1976 № 3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано

Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

## SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 24, 1976, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und Pavol Stano

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

## SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume 24, 1976, No. 3

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and Pavol Stano

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19, Czechoslovakia

## L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné 24, 1976, No. 3. Paraît quarte fois par an Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol Stano

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

## SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník 24, 1976, číslo 3 — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka PhDr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: dr. Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Milan Leščák, dr. Michal Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan, doc. dr. Stefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc. dr. Ján Podolák, doc. dr. Antonín Robek.

Výtvarná redaktorka Viera Miková

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976

---

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KÜBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.